

Moninaiset oppijat, moninaiset opettajat – opettajan uudet osaamisvaateet

Liisa Timonen ja Ritva Kantelinen

Moninaisuus ilmiönä ja käsittekokonaisuutena on yhä selkeämmin läsnä suomalaisessa yhteiskunnassa. Koulutus ja työelämä muuttuvat nopeasti, ja myös opettajankoulutuksen on muututtava vastaamaan uudistuvia tarpeita. Artikkelissamme tarkastelemme moninaisuuskasvatusta ja sen kehittämistarpeita opettajien, opettajaopiskelijoiden ja opettajankouluttajien näkökulmista. Havaintojemme kautta pohdimme, millaisia muutostarpeet ovat ja millaisia käytänteitä voisi opettajankoulutuksen ja täydennyskoulutuksen kehittämisessä hyödyntää.

Johdanto

Käytämme artikkelissamme moninaisuuskasvatuskäsitettä (diversity education), sillä moninaisuus on monikulttuurisuutta laajempi käsite. Moninaisuudessa ei ole kyse pelkästään eri kulttuureista, kielten kirjosta tai kansalaisuuksista vaan se sisältää ihmisen koko ominaisuuskirjon. Pohdimme artikkelimme alkuun moninaisuuden taustalla olevia yhteiskunnallisia muutoksia ja siirryimme sen jälkeen tarkastelemaan keskeisiä havaintojamme aineistoryhmittäin. Lopuksi pohdimme lyhyesti, millaisin käytäntein opettajankoulutusta ja opettajien täydennyskoulutusta voisi kehittää.

Tutkimuksen taustasta ja tavoitteista

Uudistuvat osaamisvaateet

Suomi on muuttuva, moninaistuva ja moniarvoinen – muutosvauhti on niin nopea, että puhutaan jopa superdiversifikaatiosta, muutoksesta, joka etenee huomattavasti ennakoitua nopeammin ja haastaa yhteiskuntamme rakenteita. Olemme tilanteessa, jossa meidän on osattava olla toisaalta avoimia ja valmiita muutokselle ja toisaalta myös valmiita aktiivisesti muuttamaan yhteiskuntaamme. Opettajankoulutuksella on mahdollisuus ottaa keskeinen rooli aktiivisen muutoksen tekijänä. Se voi sisällyttää koulutukseen tämän päivän ja huomisen osaamisvaateita. Opettajankoulutus voi osaavien ja tiedostavien opettajien myötä tukea yhteiskunnan toimivuutta sekä oppilaiden ajattelun ja toimijuuden taitoja (Timonen ja Kantelinen 2013).

Mitä sitten nuo uudet osaamisvaateet ovat ja mistä ne nousevat? Yhteiskuntamme muutosprosessien taustalla on monia ilmiöitä. Maahanmuutto moninaistaa omalta osaltaan yhteiskuntaamme ja usein moninaisuus liitetään juuri tähän ilmiöön. Muutostekijöitä on kuitenkin laajalti: Suomi muuttuu myös sisältäpäin osana globaaleja ja lokaaleja taloudellisia muutosprosesseja. Kilpailu kiristyy kansallisesti ja kansainvälisesti, taloudelliset resurssit niukkenevat ja jakautuvat yhä harvemmille toimijoille. Erot taloudellisen toimeentulon sekä toimintamahdollisuuksien osalta näyttävät kasvavan ja samalla yhteiskuntamme moniluokkaistuu. Muutostekijöihin kuuluvat vielä talouden polarisaation ohella arvojen polarisaatio sekä uskonto- ja kieliryhmien huomattava moninaistuminen ja laajeneminen. Lehikoisen (2014) mukaan vieraskielisten osuus väestönkasvustamme on jo 90 prosentin luokkaa ja uskontokuntiin kuulumattomien määrä puolestaan noin 1,2 miljoonaa. (Timonen 2015.)

Moninaisuuskasvatus

Opettajankoulutuksen ja ammatissa toimivien opettajien tavoitteena täytyy olla eettisesti kestävä, humaani kasvatus, jossa vältetään ideologisuutta ja idealismia ja pyritään tiedostamiseen sekä kriittiseen ajatteluun. Käytämme tällaisesta kasvatuksesta käsitettä moninaisuuskasvatus (aiemmin monikulttuurisuuskasvatus, ks. Timonen ja Kantelinen 2013). Moninaisuusosaamisen ulottuvuudet (kriittinen ajattelu, käsitteellinen ymmärrys, kohtaamisen taito sekä kieli- ja viestintätaidot) kytkeytyvät aina etiikkaan ja arvoihin, jotka osaltaan heijastuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun sekä jokaisen yksilön omaan tulkintaan (Timonen ja Kantelinen 2013). Yhteiskuntamme muutos haastaa perinteiset arvot – mitä on esimerkiksi koulutuksellinen tai kulttuurinen tasa-arvo tilanteessa, jossa kaikki osalliset eivät ole samalla lähtöviivalla ja luokkahuoneessa on entistä kirjavampi joukko oppijoita, joilla on hyvin erilaiset oppimisen valmiudet? (Timonen ja Kantelinen 2013; Timonen 2015.)

Kun muutosvauhti on kova, muutokset ilmeisiä ja muutostekijät moniulotteisia, ei perusolettama *toinen on koko lailla samanlainen kuin minä ja käsittää asiat samalla tavoin kuin minä* enää toimi. Vastassa on entistä enemmän epävarmuutta, monitulkintaisuutta, erilaisia käsityksiä ja eri toimijoiden ja näkemysten yhteensovittamista. Muutokset heijastuvat väistämättä myös opettajankoulutukseen, ja on korkeakouluista itsestään kiinni, miten koulutusta uudistetaan vastaamaan uusiutuvia tarpeita.

MOPPI-tutkimushankkeen tausta, aineisto ja menetelmät

Yhteiskunnalliset taustailmiöt saivat meidät kiinnostumaan siitä, millaisena ilmiö ammatissa toimivien opettajien, opettajankouluttajien ja opettajaopiskelijoiden silmissä näyttäytyy ja miten moninaisuuskasvatusta voisi opettajankoulutuksessa kehittää. *Moninainen oppiminen, moninainen opettajuus* eli MOPPI-tutkimushankkeemme syntyi juuri yhteiskunnan muutoksesta nousevista tarpeista ja vahvasta kiinnostuksestamme teemaan. Haluamme herätellä lisää keskustelua ja kiinnostusta moninaisuuden teemoihin sekä innostaa entistä laajempaa joukkoa toimijoita aihealueen kehittämiseen.

Päämäärämme tueksi tavoitteenamme on etsiä vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten opettajat, opettajaopiskelijat ja opettajankouluttajat ymmärtävät moninaisuuskasvatuksen käsitteet?
2. Miten moninaisuuden teoria ja käytäntö kohtaavat opettajaopinnoissa ja opettajan arjen työssä?
3. Miten opettajankoulutuksen moninaisuuskasvatusta voitaisiin kehittää vastaamaan entistä paremmin muuttuvan yhteiskuntamme tarpeisiin?

MOPPI-hanke on käynnistynyt vuonna 2012, ja sen aikana on koottu haastatteluaineistoa opettajankouluttajilta, opettajaopiskelijoilta sekä peruskoulun ja ammattikorkeakoulun opettajilta Pohjois-Karjalan alueella. Aineisto käsittää kahdesta ensimmäisestä ryhmästä kahdeksan ja jälkimmäisestä kymmenen (8 peruskoulun, 2 ammattikorkeakoulun opettajaa) puolistrukturoitua haastattelua, jotka on kerätty vuosien 2013 ja 2014 aikana. Analyysi ja tulosten raportointi perustuvat sisällönanalyysin hyödyntämiseen. Tuloksia on julkaistu Kasvatus-lehdessä (Timonen ja Kantelinen 2013, tarkastelua korkeakouluopettajuudesta ja opettajankoulutuksesta) sekä kahdessa pro gradu -tutkielmassa (Asikainen ja Pasanen 2016; Leinonen 2015, tarkastelua peruskouluopettajuudesta ja opettajaopiskelijoista). Näistä tarkasteluista saatua pohjaa

työstämme eteenpäin synteesisinomaiseksi käsitteitä laajemmin pohtivaksi tutkimusartikkeliksi tulevan vuoden aikana.

Mitä opimme? – keskeisimmät havainnot ja näkökulmat

Seuraavaksi avaamme sisällönanalyysien tulosten pohjalta aineistomme keskeisintä antia moninaisuuskasvatuksen käsitteistä, käytänteistä, sisällöistä ja menetelmistä. Ensin kuvaamme havaintoja opettajien, toiseksi opettajaopiskelijoiden ja kolmanneksi opettajankouluttajien näkökulmasta. Lopuksi kokoamme keskeisimmät havainnot tiiviiksi suosituksiksi opettajankoulutuksen ja täydennyskoulutuksen moninaisuuskasvatuksen kehittämiseksi.

Moninaisuus opettajien silmin

Pauliina Leinonen (2015) tarkasteli tutkielmassaan kahdeksan peruskoulussa toimivan opettajan näkemyksiä ja käytänteitä monikulttuurisuuskasvatuksessa heidän omassa työssään. Haastateltavat olivat kaikki Joensuussa toimivia uransa eri vaiheissa olevia opettajia, jotka oli valittu osallisiksi tarkoituksenmukaiseen otantaan perustuen: aineistoon valituilla opettajilla oletettiin olevan tutkimusaiheeseen liittyvää tietoa ja kokemusta. Tuloksissa korostui, etteivät monikulttuurisuuden ja moninaisuuden käsitteet ole opettajille ollenkaan selviä, vaan ne näyttävät sisällöltään hyvin monitulkintaisina, abstrakteina ja epämääräisinä käsitteinä. Opettajien oli myös vaikea arvioida omia taitojaan tällä osa-alueella. On aiheellista pohtia, miten osaamista ja näitä taitoalueita voi tietoisesti omassa työssään soveltaa tai oppia, jos käyttämämme käsitteistö on näin monitulkintaista. Ymmärryksen rakentamisen tueksi tarvitaan lisää yhteistä systemaattista määrittelyä, koulutusta ja jaettavaa pohdintaa.

Leinonen (2015) toteaa, että haastatellut opettajat toivoivat opettajakoulutukseen sisällytettävää opintojaksoa, jossa moninaisuuskasvatusta käsiteltäisiin sekä teorian että käytännön taitojen näkökulmasta. Opettaja oppii taitavaksi toimijaksi vain kohtaamisten, niistä reflektoinnin ja tietoisesta osaamisen kehittämisen kautta. Reflektoinnin taito ja kohtaamisista oppiminen edellyttävät käsitteiden tuntemusta ja ymmärrystä; on oltava kehikko, jota vasten kokemukset voi tulkita ja ymmärtää. Haastatellut opettajat totesivat myös, että pelkkä opettajien peruskoulutuksesta saama tuki ei riitä. Lisäksi tarvitaan systemaattista täydennyskoulutusta ja moniammatillista yhteistyötä, jossa opettajankouluttajat ja ammatissa toimivat opettajat yhdessä tarkastelevat ja oppivat näitä taitoja osana arjen työtä. Aiemmassa artikkelissa raportoitujen ammattikorkeakouluopettajien näkemykset olivat

samansuuntaisia: moninaisuuskasvatusta tarvitaan myös korkeakoulupedagogiikan opinnoissa sekä korkeakouluopettajien täydennyskoulutuksessa (Timonen ja Kantelinen 2013).

Moninaisuus opettajaopiskelijoiden silmin

Aatu Asikainen ja Minna-Liisa Pasanen (2016) tarkastelivat pro gradu -tutkielmassaan opettajaopiskelijoiden näkökulmaa moninaisuuteen opettajankoulutuksen kontekstissa. Aineistona olivat kahdeksan opettajaopiskelijan (aineenopetus, luokanopetus, aikuisopetus) haastattelut. Opiskelijoiden moninaisuusteemaan liittyvä käsitteistön hallinta osoittautui vaihtelevaksi; käsitteet näyttäytyivät opiskelijoille sisällöltään limittäisinä ja epämääräisinä. Lisäksi ne koettiin hankaliksi erottaa toisistaan.

Opettajaopiskelijoiden kokemusten mukaan moninaisuuskasvatukseen liittyvät opettajankoulutuksen opinnot jäivät suurelta osin liian teoreettisiksi. He toivoivat aiheen opiskeluun enemmän käytännönläheisyyttä sekä aitojen, opiskelijoiden ja opettajankouluttajien elävästä elämästä poimittujen kokemusten hyödyntämistä koulutuksessa. Opettajaopiskelijat pitivät moninaisuuskasvatukseen liittyviä teemoja tarpeellisina opettajankoulutuksessa: aihetta toivottiin opintoihin enemmän ja sen käsittelyyn toivottiin runsaammin ja selkeämmin työelämäsidonaisuutta.

Moninaisuus opettajankouluttajien silmin

Kolmas aineistoryhmä koostui opettajankouluttajien haastatteluista. Myös opettajankouluttajat toivat esiin moninaisuuskasvatukseen liittyvän käsiteviidakon haasteellisuuden. Käsitteiden kirjo, niiden vaihteleva määrittely ja tulkinta kuin myös käsitteiden käyttäminen limittäin koettiin opettajankouluttajien keskuudessa haasteelliseksi. Käsitteistön haasteellisuuden todettiin koskevan sekä opettajaopiskelijoita että opettajankouluttajia itseään. Opettajankouluttajat pitivät kuitenkin tärkeänä, että aihealueen käsitteistöä avataan ja käytetään opettajankoulutuksessa kattavasti. Käsitteiden runsaus nähtiin myös mahdollisuutena: käsitekirjon avulla on mahdollista laajentaa ymmärrystä moninaisuudesta sekä alati muuttuvasta yhteiskunnasta. Esiin tuli myös, että opettajankoulutuksessa on ohjattava käsitteiden kohdalliseen käyttöön. Moninaisuuskasvatuksessa nähtiin erityisen tärkeäksi varoa yleistyksiä, ihmisten lokerointia ja stereotyyppien vahvistamista.

Myös opettajankouluttajat kaipasivat moninaisuuskasvatuksen käsittelyyn sen hetkistä tiiviimpää teorian ja käytännön yhteen nivomista opettajankoulutuksessa. Haastatellut

kertoivat käyttävänsä opetuksessa keskusteluja, vierailuja, vierailijoita sekä opiskelijoiden jalkautumista moninaisuuden keskelle esimerkiksi havainnointi- ja haastattelutehtäviin. Opettajankouluttajat kertoivat myös tekevänsä yhteistyötä keskenään. He kokivat kuitenkin, että kaikkeen tähän tulisi olla enemmän aikaa, osaamista ja taloudellisiakin resursseja, jotta teoria ja käytäntö yhdistyisivät opiskelijoille mielekkäällä tavalla. Lisäksi haastatellut kouluttajat kaipasivat oman ammattikuntansa keskuuteen lisää avoimuutta ja rohkeutta kohdata moninaisuutta.

Uudistuva opettajankoulutus ja opettajien täydennyskoulutus

Aineistosta tehdyt havainnot tukevat näkemystämme opettajankoulutuksen uudistustarpeista moninaisuuskasvatuksen tarjoamisessa ja toteuttamisessa. Erityisesti opettajankouluttajat itse toivat tämän vahvasti aineistossa esiin. Kuitenkin myös kentällä työskentelevät opettajat kaipasivat täydennyskoulutuksesta tukea moninaisuuden kohtaamiseen arjen työssä sekä konkreettisia, helppoja työkaluja teeman käsittelyyn omassa luokkahuoneessa ja kollegoiden kanssa keskusteltaessa. Opettajaopiskelijat puolestaan olivat havainneet, miten keskeinen osa-alue moninaisuusosaaminen heidän tulevassa työssään on, ja he kokivat aiheen käsittelyn jäävän omissa opinnoissaan liian vähäiseksi ja teoreettiseksi.

Haastatellut toimijat kuvasivat kehittämistarpeita eri tavoin. Toimijoiden kuvaamat moninaisuuskasvatuksen kehittämiskohteet liittyivät suurimmalta osin tarpeeseen tietoisemmasta ymmärryksestä ja käsitteellisestä osaamisesta. Myös käytännön tarkastelu, kokemuksellisuuden vahvistaminen sekä yhteistyön lisäämisen ja kehittämisen tarve tulivat selkeästi esille. Lisäksi aineisto osoittaa tarvetta opettajankoulutuksen sisällölliseen ja menetelmälliseen kehittämiseen, mikä puolestaan edellyttää selkeää resursointia. Opettajankouluttajat kaipasivat moninaisuuskasvatukseen enemmän yhteistyötä niin yliopiston sisällä kuin yliopiston ulkopuolistenkin toimijoiden kanssa. Sama toive korostui myös ammatissa toimivien opettajien ja opettajaopiskelijoiden aineistossa.

Moninaisuuskasvatuksen huomioinnin tulisi haastateltujen opettajankouluttajien mielestä olla arjen toiminnan punainen lanka kaikilla kouluttajilla. Ei riitä, että moninaisuuskasvatus on vain tiettyjen opettajankouluttajien vastuualueena, koska silloin tarkastelu jää helposti liian kapeaksi tai kuittaantuu vain tiettyyn aihekokonaisuuteen kuuluvaksi. Moninaisuuskasvatuksen käsittekirjo on laaja ja monitulkintainen, ja sen perusteelliseen pohdintaan tarvitaan tietoista käsittelyä ja reflektointia. Moninaisuuskasvatukseen liittyvät käsitteet on opetettava, avattava ja

perattava kaikessa kirjavuudessaan, että hahmotetaan, millaisessa kehikossa keskustelua käydään ja mitä erilaisia lähestymistapoja aihekokonaisuuteen on. Käsitteiden tuntemus auttaa ymmärtämään moninaisuutta laajasti ajassa ja yhteiskunnassa jatkuvasti muuttuvana ilmiönä. Olemme kaikki moninaisia ja toisaalta oman itsen tuntemus ja toisaalta kokonaisuuden hahmottaminen ovat keskeisiä oppimisen ulottuvuuksia.

Menetelmien osalta korostui tarve yhteistyöhön ja työelämän arjen tilanteiden systemaattiseen integrointiin osaksi koulutusta. Työskentely yhdessä eri tahojen osaamista, kokemuksia ja näkemyksiä hyödyntäen on erittäin tärkeää: asiantuntemus ja henkilökohtaiset kokemukset on saatava tehokkaampaan käyttöön opettajankoulutuksessa, täydennyskoulutuksessa sekä erityisesti näiden kahden ja työelämän välisessä vuoropuhelussa. Myös ammatissa toimivat opettajat voivat tuoda osaamisensa ja voimavaransa kehittämistyöhön, kun koulutuksen tilanteita rakennetaan niin, että niissä kohtaavat eri tahot luontevasti. Opettajaopiskelijoille ja opettajille tulisi mahdollistaa moninaisuuden tietoista kohtaamista myös muualla kuin kouluissa. Aito oppiminen näyttäisi edellyttävän käytännön tilanteiden kohtaamista ja niiden tietoista reflektointia sekä toimintamallien avaamista.

Opettajankoulutuksen ja täydennyskoulutuksen kehittäminen ei tapahdu itsestään, vaan se vaatii resursseja. Toki asennemuutosta, läpinäkyvyyttä ja tietoisuuden vahvistamista voidaan lisätä käytänteitä muuttamalla, mutta opintojen uudistaminen, tarjonnan laajentaminen, työelämäyhteistyö ja menetelmällisen osaamisen kehittäminen edellyttävät resursseja, sitoutumista ja innostusta.

Kirjoittajista Liisa Timonen on kansainvälisten asioiden päällikkö Karelia-ammattikorkeakoulussa. Ritva Kantelinen toimii professorina Itä-Suomen yliopistossa (UEF), Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osastolla.

Lähteet

Asikainen, A. & Pasanen, M.-L. 2016. *Moninaisuus opettajankoulutuksessa. "Moninaisuus on silleen ehkä laajempi, et tavallaan siinä on paljon muutakin, kun se kulttuuri."* Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto. Itä-Suomen yliopisto. UEF Electronic Publications.

http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20160234/urn_nbn_fi_uef-20160234.pdf

Lehikoinen, A. 2014. *Avoin, moniarvoinen ja monikulttuurinen Suomi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan tulevaisuuskatsaustyön seminaari 8.5.2014.

Leinonen, P. 2015. *Moninaisuus tutuksi opettajille. Peruskoulun opettajien toiveita peruskoulutukselle ja täydennyskoulutukselle*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto.

Timonen, L. & Kantelinen, R. 2013. Moninaisuus opettajankouluttajan ja korkeakouluopettajan työssä – näkökulmia monikulttuuriseen kasvatukseen. *Kasvatus* 44 (1), 258–269.

Timonen, L. 2015. Moninaisuus - hyvän työyhteisön ominaisuus? Teoksessa Timonen, L., Mäkelä, J. ja Raivio, A.-M. (toim.), *Moninaisuus on hyvän työyhteisön ominaisuus*. JAMK 213. 15–23.